

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ГУДИМ ЛЮБОМИР ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 340.12

**ПРАВОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ:
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР**

12.00.12 – філософія права

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Хмельницький – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Приватному вищому навчальному закладі «Львівський університет бізнесу та права».

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор,
ГРИЦУК Оксана Вікторівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри теорії та філософії права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
ТОКАРСЬКА Антоніна Семенівна,
Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права;

кандидат юридичних наук,
МУЗИКА Марія Петрівна,
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри теорії, історії держави і
права та приватноправових дисциплін.

Захист відбудеться «27» серпня 2019 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.895.02 у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8, конференц-зал (ауд. 907).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38.

Автореферат розісланий «___» липня 2019 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. Ю. Черняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Питання місця людини в праві, її взаємозв'язку з правом були завжди в центрі уваги філософії права. Саме тому правова наука спрямована на те, щоб осмислити цей процес. На сучасному етапі ми переживаємо період зростання уваги до антропологічної проблематики в рамках юриспруденції: з'являється велика кількість робіт з юридичної антропології, і особливо, з теорії та практики прав людини. Поряд із тим правова наука ще не відповіла на питання щодо ролі права в пізнанні людиною самої себе.

Механізм взаємодії людини і права з використанням досягнень теорії ідентичності унаочнює цю відповідь у час глобалізації та розвитку інформаційного суспільства. Сучасна глобалізація, будучи багатограним процесом, породжує безліч наслідків, одним із яких є вияв нових ідентичностей, що знаходять своє вираження у сплеску традиційних і появи нових її форм. У період суспільних трансформацій особливої ваги набуває питання правової ідентичності, яка у зв'язку з наявними соціально-економічними, політико-правовими та культурними умовами зумовлює прояви якісно нових форм поведінки. Тому дослідження правової ідентичності актуалізоване філософсько-правовим осмисленням категорії, а також вирішенням таких практичних завдань: підвищення правосвідомості, правової культури і, врешті, самовизначення людини з суспільними цінностями, оцінками та її інтересами, що адекватно проявляється у правовій поведінці.

Проблема правової ідентичності виникла на етапі переходу від ідеалів класичної до посткласичної філософії і є відображенням конкретно-історичної традиції наукового пізнання та праворозуміння. Праворозуміння розглядається як основа правової ідентичності, оскільки впливає на визначення людиною свого місця у правовій реальності. Правова ідентичність в межах класичного праворозуміння розглядається як абсолютна, позасуб'єктна даність, результат раціонального мислення, що будується через розуміння права як незмінного набору істин, які формуються державою або природою. У посткласичний період філософії права дискурс правової ідентичності розглядається через її соціальний та комунікативний вимір як відкритий процес формування самосвідомості через взаємодію індивіда та суспільства та обґрунтовується поняття інтерсуб'єктивності.

Формування сучасного розуміння поняття «ідентичність» у соціальній філософії належить до ХІХ – на початку ХХ ст. і пов'язується з іменами таких вчених, як: А. Аарніо (індивідуальна та суспільна ідентичності), В. Джеймс (суб'єктивне сприйняття особою своєї самості), Е. Еріксон (формування ідентичності), П. Рікер (розробка етимології поняття), З. Фройд (проблеми ідентифікації), Е. Фром (життя індивіда як процес народження самого себе) та ін.

У сучасній філософії права проблема ідентичності стала предметом наукового інтересу таких вчених: Е. Астапова, К. Богомаз, В. Брастюк, М. Боришевський, Ю. Ветютнев, Є. Головаха, О. Джужа, О. Злобіна, Н. Ісаєва,

М. Конох, Ю. Кравцов, О. Лісовий, Ю. Павленко, Н. Паніна, О. Парута, Ю. Пахомов, В. Попов, Є. Резніков, І. Софінська, А. Хабібулін, І. Честнов та ін.

Концептуальний вплив на дисертаційне дослідження мали праці таких науковців, які розглядали взаємозв'язок людини і права загалом: С. Архипов, А. Бабенко, О. Бандура, М. Байтин, Н. Варламова, М. Власенко, В. Вовк, В. Графський, В. Гришук, О. Гришук, Н. Гураленко, В. Дудченко, Н. Золотухіна, В. Лапаєва, О. Лейст, Д. Луковська, Л. Мамут, В. Малахов, А. Малько, С. Максимов, М. Марченко, Н. Матузов, Л. Морозова, М. Музика, В. Налуцишин, Н. Новікова, В. Нерсисянц, О. Омельчук, Н. Оніщенко, А. Поляков, П. Рабінович, Т. Радько, В. Сирих, Ю. Тихомиров, А. Токарська, В. Чиркін та ін.

Не применшуючи ролі праць указаних науковців, їхніх положень і висновків, зауважимо, що філософсько-правові засади правової ідентичності досі не стали предметом окремого комплексного системного наукового дослідження в сучасній юридичній науці, що й зумовило вибір теми і мети дисертації, її наукової новизни та практичного значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямоване на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 та відповідає вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року (ст. 3). Дисертаційна робота виконана в межах НДР Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» «Правові гарантії забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні» (державний реєстраційний номер 0118U100205).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Львівського університету бізнесу та права (*протокол № 4 від 26 листопада 2015 року*).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є філософсько-правове дослідження правової ідентичності. Вказана мета передбачає постановку та вирішення таких основних завдань:

- проаналізувати еволюційну трансформацію філософсько-правових ідей ідентичності від класичного до посткласичного праворозуміння;
- охарактеризувати методологічні засади дослідження правової ідентичності;
- встановити зміст поняття ідентичності у філософсько-правовому дискурсі;
- розглянути правову ідентичність як структурний компонент соціальної ідентичності;
- проаналізувати правову ідентифікацію як спосіб формування правової ідентичності;

– з'ясувати особливості формування правової ідентифікації у сучасному бутті.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, в яких виникає і формується соціальна ідентичність.

Предметом дослідження є правова ідентичність у філософсько-правовому вимірі.

Методи дослідження обрані, зважаючи на завдання, поставлені у роботі, із урахуванням об'єкта і предмета дослідження. При проведенні дослідження за основу була взята посткласична методологія. Будучи плуральною, посткласична методологія включає в себе такі самостійні напрями досліджень, як: психологічна концепція (психосоціальний та психоаналітичний підходи), герменевтика, синергетика, феноменологія, філософія життя, інтуїтивізм, екзистенціалізм тощо. Встановлено, що кожен посткласичний підхід вклав вагомий внесок у розкриття особливостей правової ідентичності. Якщо узагальнити, то здобутки цих підходів полягають у такому: психологічний підхід дозволив розкрити правову ідентичність як: емоційну прихильність до іншого; процес наслідування когось; уподібнення себе до іншої особистості; пошук свого місця в житті; результат суб'єкта, здатного долати протиріччя між особистим та соціальним; внутрішню узгодженість та стабільність; складне особистісне утворення; головний механізм соціальної взаємодії; соціальне самовизначення (*підрозділи 2.1, 2.2*).

Синергетичний підхід розглядає правову ідентичність через: опис відкритості та еволюції, частини і цілого, випадковості і детермінізму, хаосу і порядку; спосіб духовної самоорганізації індивіда і суспільства; соціокультурне успадкування, спосіб адаптації, соціалізації. Також цей підхід розкриває правову ідентичність як відкриту, нелінійну, складноорганізовану систему, що є результатом еволюції суспільства та умовою, яка визначає вибір шляхів розвитку особистості і суспільства (*підрозділи 1.1, 3.1*).

Згідно з герменевтичним підходом людина, здійснюючи тлумачення та інтерпретацію текстів правових норм, формує власне правове самовизначення, що має вплив на правову ідентичність. Окрім зауваженого, герменевтичний підхід створює розуміння того, що правова ідентичність – це обґрунтування та самообґрунтування індивідуальності; результат відтворення правової норми; передумова правової активності суб'єкта (*підрозділ 3.2*).

Феноменологічний підхід розкриває правову ідентичність через взаємозв'язок із правосвідомістю як: культурне утворення; універсальну форму самоусвідомлення; результат здатності людини конструювати власну реальність (*підрозділи 2.1, 3.2*) Філософія життя пояснює правову ідентичність через людину, її ціннісну орієнтацію, мету та цінності правового життя. Філософія життя акцентує увагу на важливості ірраціональних способів у формуванні правової ідентичності (*підрозділи 2.1, 2.2, 3.2*).

Згідно з інтуїтивізмом правова ідентичність – це результат осягнення своєї ролі у суспільстві через спостереження без обґрунтування його за допомогою доказів. Окрім того, важлива роль відводиться інтуїції при самоідентифікації (*підрозділи 2.2, 3.2*). Роль екзистенціального підходу при

аналізі правової ідентичності полягає у тому, що: він розкриває правову ідентичність як свободу самовираження особистості та як індивідуальне світосприйняття; правова ідентичність – екзистенційний вибір індивіда; акцентує увагу на проблемі людини та її місця у світі; правова ідентичність – свобода самовираження особистості та індивідуальне світосприйняття (*підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.2*).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні філософсько-правовим дослідженням правової ідентичності та процесів її формування. У роботі сформульовано положення та висновки, які є новими для філософії права або такими, що наділені істотними ознаками новизни.

Найбільш вагомими серед теоретичних положень, рекомендацій, висновків, пропозицій, сформульованих у дисертації, є такі:

вперше:

1) запропоновано авторське визначення правової ідентифікації як процесу, який виявляється в ототожненні індивідом себе з певною групою або соціумом (в оцінках інтегративного праворозуміння), що нерозривно пов'язаний з пізнавальною, конотативною, аксіологічною, діяльнісною, екзистенційною сферами особистості та виражається у правомірній поведінці;

2) обґрунтовано, що праворозуміння є базовою основою правової ідентичності. Визначення людиною свого місця у правовій реальності залежить від домінуючого у суспільстві праворозуміння, тобто, від практичного типу праворозуміння;

3) запропоновано розуміння особистої правової ідентичності (самоідентичності), в якому під самоідентичністю слід розуміти самовизначення людини як суб'єкта правової діяльності, що полягає в реалізації почуття самоповаги, самоцінності, правової гідності;

4) досліджено дію таких принципів правової ідентичності: ототожнення, динамічності, саморегуляції, індивідуалізму, толерантності, консенсусу та солідарності, гуманізму, поваги, відповідальності, свободи, рівності, самоконтролю;

5) виявлено, що правова ідентифікація визріває поетапно як: правове пізнання, а вже потім – як його результат (правові знання та досвід); правове мислення на основі критичного аналізу, оцінки права та його наслідків – розуміння права; правова інтерналізація та формування ціннісної правової орієнтації; самоконтроль поведінки за допомогою правової волі; правова соціалізація через правову комунікацію та правове виховання; правове самовизначення та інкультурація, яка проявляється у правовому наслідуванні, соціально-активній діяльності та правовій поведінці;

удосконалено:

6) визначення правової ідентичності, під якою слід розуміти результат усвідомлення правовою особистістю своєї приналежності до соціуму через комунікацію на основі домінант правових цінностей та норм;

7) розмежування правової ідентичності з іншими поняттями, які у літературі часто вважають синонімічними, зокрема: політична ідентичність,

цивілізаційна ідентичність, національна ідентичність, громадянська ідентичність, правовий статус, правова свідомість, правовий менталітет;

8) дослідження соціальної ідентичності та доведення того, що соціальна ідентичність – це результат усвідомлення особистістю своєї приналежності до соціуму внаслідок комунікації на основі домінуючих соціальних цінностей та норм;

9) утвердження філософсько-правової ідеї щодо ідентифікації людини у праві та встановлення, що перш ніж людина себе ідентифікує з правом, вона пізнає себе як правова особистість, формує власну правову самосвідомість через самокомунікацію, самооцінку, здійснює ідентифікацію в соціально-правовому просторі через самозміну та самоконтроль;

10) дослідження розуміння права та встановлення, що ідеальний об'єкт правової ідентичності – це розуміння права як формальної рівності, що є мірою свободи і справедливості та досягнення синтезу індивідуальної свободи і загального блага;

11) розуміння взаємозв'язку між самоідентичністю та соціальною ідентичністю, де встановлено, що самоідентичність є вторинною щодо соціальної ідентичності, оскільки формується на основі використання в процесі соціальної категоризації вироблених понять;

12) розмежування правової соціалізації та ідентифікації та виявлення рівня правової ідентифікації як вищої форми правової соціалізації;

дістали подальший розвиток:

13) правові ідеї в межах класичного праворозуміння: правова ідентичність в межах даного типу праворозуміння – це абсолютна, позасуб'єктна даність, результат раціонального мислення, що формується через розуміння права як незмінного набору істин, які формуються або вищим інститутом – державою, або самою природою;

14) розгляд класичного праворозуміння в межах двох його типів правової ідентичності: правова ідентичність, що формується на основі природного праворозуміння, та правова ідентичність, що формується через позитивне праворозуміння;

15) дослідження відмінностей між юридичною та правовою ідентичністю: слід відрізнити поняття «юридична ідентичність» та «правова ідентичність». Юридична ідентичність – це вид професійної ідентичності, яка виражає орієнтацію юридичної професії серед інших професій. На відміну від правової ідентичності, юридична є результатом професійного вибору та становить уявлення людини про своє місце в юридичній діяльності. Вона супроводжується певним особистісним уявленням та сукупністю особистісних характеристик, які свідчать про рівень юридичних знань, уміння їх застосовувати, що залежать від мотиваційних та ціннісних якостей людини;

16) ідеї щодо структури соціальної ідентичності, де елементами соціальної ідентичності виявлено суб'єкт – особистість, контрsub'єкт – соціум, об'єкт – соціальні цінності та норми.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, та можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшого теоретичного та філософсько-правового осмислення правової ідентичності та як основа для нових досліджень проблеми правової соціалізації, правової свідомості та правової культури;

- у сфері правотворчості – для удосконалення чинного законодавства України щодо правової освіти та правового виховання;

- у навчальному процесі – для організації освітньої діяльності та викладання таких навчальних дисциплін як «Філософія права», «Загальна теорія держави та права», «Соціологія права», «Юридична деонтологія», а також для підготовки методичних розробок, підручників, навчальних посібників (*Акт про реалізацію результатів наукових досліджень Хмельницького університету управління та права від 15.03.2019 року*);

- у правозастосовній діяльності – для удосконалення практичних заходів органів виконавчої влади, щодо забезпечення правомірної поведінки.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень, що включені до дисертації, оприлюднені на міжнародних та національних науково-практичних конференціях, симпозіумах, круглих столах, семінарах. Серед них: на Міжнародній науково-практичній конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (19–20 жовтня 2018 р., м. Хмельницький); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (07 лютого 2019 р., м. Тернопіль); Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (1-2 лютого 2019 р., м. Дніпро); Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (15–16 лютого 2019 р., м. Львів); Міжнародній юридичній науково-практичній конференції «Реформування законодавства і державних інституцій: досягнення, недоліки та перспективи» (30 травня 2019 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (31 травня – 1 червня 2019 р., м. Дніпро).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладено у шести наукових статтях, з них чотири – у фахових наукових виданнях України і дві – в зарубіжних наукових виданнях. Додатково відображають наукові результати дисертації шість тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації налічує 228 сторінок, з них обсяг основного тексту – 196 сторінок. Список використаних джерел розміщено на 27 сторінках (266 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано стан дослідження проблеми, на розв'язання якої спрямовується науковий пошук, зазначено зв'язок роботи з науковими планами, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його наукову новизну і положення, винесені на захист.

Розділ 1 «Основоположні засади філософсько-правового дослідження ідентичності» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Еволюційна трансформація філософсько-правових ідей ідентичності від класичного до посткласичного праворозуміння»* запропоновано здійснювати огляд правової ідентичності в межах типології класика/посткласика, враховуючи як історичну, так і концептуальну зумовленість. Таке наукове завдання є виправданим, оскільки розвиток правової ідентичності залежить як від історичної філософсько-правової думки, так і від трактування права в межах певного періоду.

Доведено, що класичне розуміння правової ідентичності можна тлумачити на основі наступних висновків: в добу Античності правова ідентичність ототожнювалася з Космосом, природою чи Богами; у Середньовіччі людина ототожнює себе з Творцем, за образом і подобою якого вона створена. Втім, індивід показує себе лише через загальне, властиве цілій категорії людей, тому правова ідентичність була майже неможлива, оскільки не проявлявся жодний інтерес до унікальності самого індивіда; епоха Відродження характеризується тим, що ідентичність цього періоду ґрунтується на усвідомленні своєї індивідуальності, однак основні компоненти правової ідентичності строго визначені відповідно до життєдіяльності соціальних інститутів; у добу Реформації та Нового часу можна виділити два типи трактування правової ідентичності (раціоналістичний та емпіричний); епоха Просвітництва та Німецька класична філософія привносять розуміння того, що правову ідентичність можливо досягнути лише розумом.

Встановлені наступні посткласичні філософсько-правові ідеї, які здійснили вплив на подальший розвиток правової ідентичності: визнання за правовим самопізнанням складової антропологічного змісту; набуття проблем правової саморефлексії та самосвідомості статусу онтологічних; пріоритетність екзистенційних та моральних проблем у праві; втрата значимості раціоналізму у праві; набуття авторитету неогуманізму, який передбачає розуміння відповідальності перед іншими; розуміння необхідності обмеження індивідуалізму; утвердження правового мислення, що визнає розбіжності, різноманіття; бінарна опозиція «тотожність – відмінність», характерна для класичного періоду, яка вирішувалась на користь тотожності, трансформується в дилему «тотальність – свобода» з пріоритетом свободи відмінностей.

У підрозділі 1.2. *«Методологічні засади дослідження правової ідентичності»* запропоновано в дослідженні правової ідентичності виходити з розуміння права як формальної рівності, що є мірою свободи і справедливості та досягнення синтезу між індивідуальною свободою і загальним благом, що

відтворює модель посткласичної методології. Доведено, що, будучи плюральною, посткласична методологія сегментована такими самостійними напрямками досліджень, які впливають на правову ідентичність: це психологічна концепція (психосоціальний та психоаналітичний підходи), герменевтика, синергетика, феноменологія, філософія життя, інтуїтивізм, екзистенціалізм та ін.

Розглядаючи кожен підхід окремо, встановлено, що: при психологічному підході правова ідентифікація означає імітацію, елемент наслідування, несвідоме ототожнення, стереопізацію поведінки і емоційне злиття, переживання суб'єктом тієї чи іншою мірою тотожності з іншою особистістю чи соціальною групою; за синергетичного підходу правова ідентифікація розглядається як відкрита, нелінійна, складноорганізована система; герменевтичний підхід розглядає правову ідентичність як результат відтворення правових норм, як правове самовизначення, що орієнтоване на правові норми чи статуси, співвіднесення суб'єкта з правовою реальністю, відчуття себе її невід'ємною частиною; феноменологічний підхід при вивченні правової ідентичності необхідний для вирішення проблем готовності особи до правової діяльності, правової поведінки, правової відповідальності; філософія життя розглядає правову ідентичність як результат внутрішньої активності суб'єкта, надаючи людині та її ірраціональним елементам пріоритету у формуванні правової ідентичності; інтуїтивізм прагне окреслити правову ідентичність як результат осягнення своєї ролі у суспільстві, без обґрунтування його за допомогою доказів; екзистенційний підхід розглядає правову ідентичність через правосвідомість, якій притаманні не лише атрибутивні ознаки раціональності, але й ірраціональності.

Розділ 2 «Онтологічні засади правової ідентичності» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Поняття ідентичності у філософсько-правовому дискурсі»* розкрито суть та значення ідентичності, досліджено її види: індивідуальну та соціальну. Зокрема, в контексті розкриття соціальної ідентичності виявлено правову ідентичність, яка є новим поняттям для філософії права. Встановлено, що ідентичність можна розглядати як: форму відносин між суспільством та індивідом; емоційну прихильність; результат онтогенезу та соціогенезу; тотожність до ідеалу, на який орієнтується індивід; результат саморозвитку і соціальної рефлексії; приналежність до світу; форму включеності в соціальний простір; форму засвоєння норм і зразків поведінки тощо.

Індивідуальна ідентичність (самоідентичність) є вторинною щодо соціальної ідентичності, оскільки формується на основі використання в процесі соціальної категоризації вироблених понять. Суспільна рольова та категорійна правова ідентичність формує правову самоідентичність, тобто, ціннісну орієнтацію, мотиви, емоції, правову свідомість, розвиток яких здійснює зворотний вплив на правову ідентичність. Здебільшого правова самоідентичність обумовлена приналежністю до певної правової групи і навпаки, приналежність обумовлена самоідентичністю. Найбільш оптимальним

є результат, коли правова самоідентичність і правова ідентичність поєднуються і розвиваються у тісному взаємозв'язку.

У підрозділі 2.2 «Правова ідентичність як структурний компонент соціальної ідентичності» виявлено, що правова ідентичність базується на певних принципах. Зокрема, принцип ототожнення означає, що правова ідентичність виникає як результат співставлення особистості себе з певною правовою групою чи суспільством, з певним їй праворозумінням і вже на основі цього формується мета – бути схожим, однодумцем, членом цієї спільноти. Результатом ототожнення є набуття особистістю властивостей правового суспільства, які згодом стають притаманною їй сутністю.

Принцип саморегуляції позначає правову ідентичність, що сприяє регуляції та самоконтролю особистістю своєї поведінки в межах права, шляхом виконання вольових, обдуманих рішень, санкціонування особистісних потреб, які суперечать суспільним інтересам, а також узгодження власних уявлень з правовими нормами. Принцип індивідуалізму означає, що людина у своїй правовій ідентичності постає не як суб'єкт, здатний лише до виконання наказів та підпорядкування своєї волі державі, а як особистість, яка є унікальною, з притаманними лише їй внутрішніми переконаннями, з емоційними переживаннями та іншими індивідуальними характеристиками.

Також виділено та проаналізовано принципи динамічності, толерантності, гуманізму, консенсусу та солідарності, поваги, відповідальності, свободи, рівності та самоконтролю.

Проведено розмежування правової ідентичності з іншими поняттями, які у літературі часто вважають синонімічними, зокрема: політична ідентичність, національна ідентичність, цивілізаційна ідентичність, громадянська ідентичність, правовий статус, правова свідомість, правовий менталітет.

Розділ 3 «Філософсько-правові аспекти формування правової ідентичності» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Правова ідентифікація як спосіб формування правової ідентичності» встановлено, що правова ідентифікація полягає не лише в оцінці особистістю свого правового статусу, але й визначенні для себе, що є правом, його розуміння, і вже тоді – співставлення власного бачення з домінуючим праворозумінням. Це не механічний процес, який зводиться лише до порівняння своїх прав і обов'язків з правами і обов'язками інших. Доведено, що досліджувати правову ідентичність, її якість неможливо без дослідження процесів самого механізму її формування – правової ідентифікації.

Виділено такі ключові закономірності правової ідентифікації: вона залежить від індивідуальних особливостей особистості (правосвідомість та самосвідомість, правові знання, правове мислення, правові навички та вміння, ціннісна правова орієнтація); передбачає внутрішню згоду з основними засадами домінуючого праворозуміння; на правову ідентифікацію впливають зовнішні фактори (правовий порядок та стабільність у державі, відповідність задекларованих прав з можливістю їх використання, правовою культурою суспільства тощо); процес розвитку правової ідентифікації передбачає самоідентифікацію; правова ідентифікація протікає через свідоме та несвідоме

у людині, раціональне та ірраціональне. Формування правової ідентичності відбувається як на усвідомлених правових фактах, рішеннях, висновках, так і на якихось апріорно неусвідомлюваних явищах (правовій інтуїції, емоційному досвіді тощо).

Правовій ідентифікації притаманні такі ознаки: вона є динамічною характеристикою правової ідентичності; розуміється як процес формування правової ідентичності; реалізується лише в особистості, яка є членом соціальної групи; втілюється через засвоєння зразків та стереотипів правової поведінки, властивих певній групі; формується через прийняття правових норм, цінностей, цілей тощо; є єдністю таких компонентів: пізнавального, конотативного, аксіологічного, діяльнісного, екзистенційного; є механізмом, який складається з логічно доповнюваних правових процесів у правосвідомості людини.

У підрозділі 3.2. «Поетапне формування правової ідентичності» виділено етапи правової ідентифікації, а саме: правове пізнання та його результати (правові знання та досвід); правове мислення та розуміння права; правова інтерналізація та формування ціннісної правової орієнтації; самоконтроль поведінки особи; правова соціалізація; правове самовизначення та інкультурація.

Розглянуто правову соціалізацію як один із етапів формування правової ідентичності та доведено, що без правової соціалізації неможлива ідентифікація, адже остання є її підґрунтям, вона, так би мовити, є передумовою ідентифікації. За умов високої правової соціалізації утворюється вища її форма – правова ідентифікація. Правова соціалізація відповідає за забезпечення умов до правової ідентифікації, а саме: виховання правових почуттів, формування ідеалів правової поведінки, підвищення правової обізнаності; розвиток навичок до самокритичності та самоконтролю, емпатії, вольових якостей; здатності до розуміння правових ситуацій та виконання юридично значущих дій; формування погляду на світ права та належної поведінки; формування здібностей особистості до самовиховання та самостійного правового розвитку; здатності до орієнтації у життєвих ситуаціях; набуття соціальних рис та відтворення соціального досвіду; закладає відповідальність у людині та подолання асоціальних якостей.

ВИСНОВКИ

Актуальність сформульованої теми повністю підтверджена у ході проведеного наукового дослідження. На основі теоретичного узагальнення результатів дослідження правової ідентичності сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на виявлення та дослідження нових філософсько-правових ідей, а саме:

1. Проаналізовано стан дослідження правової ідентичності через призму класичного та посткласичного праворозуміння. Доведено, що у класичному праворозумінні правова ідентичність набула таких ознак: принцип тотальності поширюється через право і на правову ідентичність; при правовій ідентифікації відбувається нехтування світоглядного, емоційного впливу правового суб'єкта;

правова ідентифікація формується через монологічний повчальний правовий стиль мислення; правова ідентифікація відбувається через протиставлення розуму і відчуття, душі і тіла, мислення і буття; примат прагнення зведення індивідуального до соціального у праві майже унеможливує існування правової ідентичності; правова ідентифікація відбувається через об'єктивність та незмінність права; правова ідентичність є частиною природного впорядкування права; принцип тотожності буття та мислення поширюється і на правову ідентичність; правова ідентифікація відбувається без попереднього осмислення та розуміння права, адже право, його цінності та принципи не залежать від людської особистості.

Розгляд правової ідентичності через посткласичне праворозуміння дозволив стверджувати таке: правова ідентичність невіддільна від правопізнання; правова ідентичність можлива лише через активну роль суб'єкта права; правова ідентичність передбачає не тільки раціональне мислення, але й ірраціональне (мова йде про вплив на правову ідентифікацію інших джерел: інтуїції, почуттів, віри, волі, підсвідомого тощо); правова ідентичність відбувається через виключення трансцедентального плану буття; правова ідентифікація об'єднує в собі об'єктивність з активністю суб'єкта в об'єктивній інтерсуб'єктивності; правова ідентичність починається розглядатися через антропологічну проблематику; правова ідентичність формується через діалогічне правове мислення; права ідентичність мислиться як явище нестійке, ситуативне і дифузне; правова ідентичність – це соціальний конструкт людиноцентричного спрямування.

2. Виділено такі ознаки посткласичної методології у праві, які при дослідженні правової ідентичності є визначальними: відмова від об'єктивації права на користь суб'єктивного усвідомлення права; перегляд механістичної та детерміністської інтерпретації буття права; подолання бінарності (хаос і порядок, детермінізм і інтердетермінізм, стабільність і нестабільність) у праві на користь їх синтезу (є діалогічною методологією); визнання контекстуальності у праві; включає не лише правове пізнання об'єкта, але й форми, засоби та процедури пізнавальної діяльності суб'єкта; пропонує людиноцентричний вимір права, в якому переважає суб'єктивне усвідомлення права; вбачає своє основне завдання у вирішенні проблеми цінності осмислення та розуміння права; визнає первинний досвід як систему пізнання, а також сконцентрована на ірраціональних способах пізнання права; ґрунтується на гуманізмі та особистій відповідальності людини; критикує універсальний метод пізнання та відстоює плюралізм в осмисленні права.

3. Проведено розмежування між такими поняттями, які мають значення для формування правової ідентичності, як: правова особистість, індивідуальність, правова самосвідомість. Поняття «особистість» потрактовано через дві його основні ознаки: соціальність, яка характеризує особистість як міру соціального в індивіді; індивідуальність – є індивідуальною формою прояву, виразником автономності та неповторності індивіда. Правова особистість розглядається як суб'єкт права, який володіє соціальнозначущими рисами і соціальною активністю, як результатом засвоєння соціального досвіду

та індивідуальністю, як результатом відносної автономії та внутрішньої свободи.

Правова самосвідомість – це виділення особистістю себе з правового буття та усвідомлення себе як суб'єкта права через самопізнання, самокомунікацію, самооцінку. Через такі форми самосвідомості, як самопізнання, самокомунікацію, самооцінку визріває правова самосвідомість, яка є підставою для формування правової ідентичності. З правовою самосвідомістю особистість стає готовою до самозміни та самоконтролю на користь об'єкта чи суб'єкта ідентифікації. Можна стверджувати, що ідентичність формується на основі формування самосвідомості особистості.

4. Доведено, що соціальній ідентичності притаманні такі ознаки: включеність у соціальну категорію; сформованість на основі суспільної свідомості та самосвідомості; орієнтація на вироблену у суспільному середовищі систему цінностей, переконань та уявлень; адаптованість особи до сприйняття суспільних трансформацій; результат усвідомленого суспільного життя індивіда; виникнення внаслідок осмислення своєї суспільної та групової приналежності і ототожнення себе із суспільством; передбачуваність відмови від власних інтересів, несхвалюваних соціумом на користь прийнятих у суспільстві стандартів; виникнення через схвалення і сприйняття ідей, цінностей та соціальних норм; визначення поведінки особистості, її думок і відчуттів (соціальне самовизначення); ціннісна приналежність особистості до певної групи; набуття соціальних позицій та виконання різноманітних соціальних ролей; вирішення питання взаємодії та взаємозв'язку людини та суспільства; ґрунтування на ідеї суспільної обумовленості особистості; солідарність у діях та прагнення до спільності; суперечність індивідуального та суспільного.

Правова ідентичність розглядається як результат усвідомлення правовою особистістю своєї приналежності до соціуму через комунікацію на основі домінуючих правових цінностей та норм. До ознак правової ідентичності запропоновано віднести такі: вона є категорією, яка сформувалася як правова лише у посткласичній філософії права; правова ідентичність включена у соціальну систему та є підсистемою соціальної ідентичності; вона формується через процеси правової ідентифікації; є правовим самовизначенням через розуміння права та власне ставлення до права; є результатом усвідомлення правової реальності особистістю; неможлива без самосвідомості особистості; суб'єктом правової ідентичності є правова особистість, контрсуб'єктом – правове суспільство, а об'єктом – інтегративне праворозуміння; визначає правову поведінку.

5. Виявлено, що правовій ідентифікації притаманні такі компоненти:

– пізнавальний – правові знання (знання про правове суспільство, інтегративне праворозуміння, знання про закони тощо), що дають змогу особистості ідентифікувати себе як суб'єкта права, а також знання, які дозволять їй бути активним членом правового суспільства (реалізовувати свої права, виконувати обов'язки, брати відповідальність за свої дії тощо);

– аксіологічний – втілюється через правову позицію особистості, яка формується на основі ціннісної правової орієнтації – особистого регулятора, який ґрунтується на основі загальнолюдських й особистих цінностей та відповідає за вибір людиною життєвих орієнтирів;

– конотативний (оцінка, результатом якої є емоційний досвід) – здатність до критики власної поведінки, вміння її оцінити на основі ідеалів і цінностей права. Таку здатність забезпечують правові навички та вміння, що полягають у критичному мисленні з використанням правових джерел, можливості аналізувати правову інформацію та критично її оцінювати, розумінні правових потреб та здатності бачити прогалини, вмінні аналізувати власний правовий статус;

– діяльнісний (практичний) – правова поведінка людини як суб'єкта права, що є результатом правової активності і діяльності особистості;

– екзистенційний – здатність людини послуговуватися правовою свободою та брати на себе відповідальність за власний вибір поведінкових моделей.

6. Виділено етапи правової ідентифікації:

1) правове пізнання та його результати: правові знання та досвід. В контексті правової ідентифікації правове пізнання є необхідним для самовизначення людини у правовому просторі. Основою цього самовизначення є правові знання, які мають мати певний обсяг (мінімум знання права) та глибокий правовий досвід;

2) правове мислення, що включає критичний аналіз, оцінку права та його результат – розуміння права. Правове мислення є тим розумовим, інтелектуальним процесом, який вказує людині на користь того варіанту, що пройшов фільтрацію через її цінності, бажання, розум, очікування тощо;

3) правова інтерналізація та формування ціннісної правової орієнтації. Правові цінності, які становлять основу ціннісної орієнтації людини, фільтрують та переробляють інформацію та є бар'єром для антисоціальних дій;

4) самоконтроль поведінки за допомогою правової волі. Правова активність, правова поведінка та дотримання правопорядку залежать від довільної саморегуляції (самоконтролю) та забезпечуються вольовими зусиллями (волею). Результатом самоконтролю та правової волі є узгодженість між власною діяльністю та правовим зразком;

5) правова соціалізація через правову комунікацію та правове виховання. Правова соціалізація – це вужче поняття, яке охоплює адаптацію та інтеграцію у праві. У свою чергу, правова ідентифікація потребує виваженого рішення, яке будується на раціональному та ірраціональному пізнанні, правовому мисленні, що в подальшому передбачають самоконтроль, вольові зусилля у бік правомірної поведінки;

6) правове самовизначення та інкультурація, яка проявляється у правомірній поведінці та соціально-активній діяльності. Показником правової інкультурації та правової ідентифікації загалом є прагнення особи до правомірної поведінки, як свідомого, вольового акту, обумовленого ціннісною її правовою орієнтацією, правовими, моральними якостями та досвідом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гудим Л.Я. Класика як ранній спосіб бачення правової ідентичності. *Право.иа*. 2018. № 3. С.160-169.
2. Гудим Л.Я. Плюральність посткласичної філософії права як шлях до розкриття правової ідентичності. *Верховенство права. Міжнародний науковий журнал*. 2018. № 4. С. 165-173.
3. Гудим Л.Я. Правова ідентифікація як процес формування правової ідентичності. *Європейські перспективи*. 2019. № 1. С. 186-193.
4. Гудим Л.Я. Правова ідентичність через призму погляду філософії права. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. № 1 (31). С. 107-112.
5. Гудим Л.Я. Правова ідентичність як невід’ємний атрибут правового суспільства. *Наше право*. 2019. №1. С. 189-194.
6. Гудим Л.Я. Дві грані ідентичності: новий філософсько-правовий погляд. *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 202-207.
7. Гудим Л.Я. Людська гідність як ступінь сформованості правової самоідентифікації. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. С. 106-109.
8. Гудим Л.Я. Праворозуміння як онтологічна основа правової ідентичності. *Актуальні дослідження правової та історичної науки* (випуск 9) : Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції : збірник тез доповідей : випуск 9 (м. Тернопіль, 7 лютого 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 5-8.
9. Гудим Л.Я. Посткласичне праворозуміння як ідеологічне поле інтересу до правової ідентичності. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 1-2 лютого 2019 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2019. С. 106-108.
10. Гудим Л.Я. Посткласична методологія як шлях до пізнання правової ідентичності. *Право як ефективний суспільний регулятор* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Львів, 15–16 лютого 2019 р.). – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 7-9.
11. Гудим Л.Я. Правовий менталітет та правова ідентичність: спільні та відмінні риси. *Реформування законодавства та інститутів держави: недоліки, досягнення та перспективи* : збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», (м. Київ, 30 травня 2019 року). Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2019. С. 19-20.
12. Гудим Л.Я. Національна та громадянська ідентичність : до питання розмежування. *Сучасне правотворення : питання теорії та практики*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 31 травня – 1 червня 2019 р.) Дніпро : ГО «Правовий світ», 2019. С. 157-159.

АНОТАЦІЯ

Гудим Л.Я. Правова ідентичність: філософсько-правовий вимір. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2019.

Робота присвячена філософсько-правовому осмисленню правової ідентичності. Доведено, що праворозуміння є базовою основою правової ідентичності. Визначення людиною свого місця у правовій реальності залежить від домінуючого праворозуміння у суспільстві, тобто від практичного типу праворозуміння.

Дослідження засноване на посткласичній методології, котра характеризується плюральністю та включає в себе такі самостійні напрями досліджень, як: психологічна концепція (психосоціальний та психоаналітичний підходи), герменевтика, синергетика, феноменологія, філософія життя, інтуїтивізм, екзистенціалізм тощо.

Запропоноване наступне визначення правової ідентичності: це результат усвідомлення правовою особистістю своєї приналежності до соціуму через комунікацію на основі домінуючих правових цінностей та норм.

Встановлено, що правова ідентифікація – це процес, який виявляється в ототожненні індивідом себе з певною групою або соціумом через інтегративне праворозуміння, що нерозривно пов'язаний з пізнавальною, конотативною, аксіологічною, діяльнісною, екзистенційною сферами особистості та виражається у правомірній поведінці. Досліджені такі основні етапи правової ідентифікації: 1) правове пізнання та його результати: правові знання та досвід; 2) правове мислення, що включає критичний аналіз, оцінку права та його результат – розуміння права; 3) правова інтерналізація та формування ціннісної правової орієнтації; 4) самоконтроль поведінки за допомогою правової волі; 5) правова соціалізація через правову комунікацію та правове виховання; 6) правове самовизначення та інкультурація, яка проявляється у соціально-активній діяльності та правовій поведінці.

Ключові слова: ідентичність, правова ідентичність, праворозуміння, правове пізнання, правове мислення, правові знання, розуміння права, правова інкультурація, правова поведінка тощо.

АННОТАЦИЯ

Гудим Л.Я. Правовая идентичность: философско-правовое измерение. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Хмельницкий университет управления и права имени Леонида Юзькова, Хмельницкий, 2019.

Работа посвящена философско-правовому осмыслению правовой идентичности. Доказано, что правопонимание является базовой основой

правовой идентичности. Определение человеком своего места в правовой реальности зависит от доминирующего правопонимания в обществе, то есть от практического типа правопонимания. Излагаются исторические предпосылки возникновения правовой идентичности через классическое и постклассическое правопонимание. В результате в исследовании правовой идентичности выявлено, что следует исходить из понимания права как формального равенства, что является мерой свободы и справедливости, достижения синтеза между индивидуальной свободой и общим благом, как идеального объекта правовой идентичности.

Исследование основано на постклассической методологии, которая характеризуется плюральностью и включает в себя такие самостоятельные направления исследований, как: психологическая концепция (психосоциальный и психоаналитический подходы), герменевтика, синергетика, феноменология, философия жизни, интуитивизм, экзистенциализм и др.

Предложено следующее определение правовой идентичности: это результат осознания правовой личностью своей принадлежности к социуму через коммуникацию на основе доминирующих правовых ценностей и норм. Исследованы следующие принципы правовой идентичности: отождествление, динамичности, саморегуляции, индивидуализма, толерантности, консенсуса и солидарности, гуманизма, уважения, ответственности, свободы, равенства, самоконтроля.

Проведено разграничение правовой идентичности с другими понятиями, которые в литературе часто считают синонимичными, в частности: политическая идентичность, цивилизационная идентичность, национальная идентичность, гражданская идентичность, правовой статус, правовое сознание, правовая ментальность.

Установлено, что правовая идентификация – это процесс, который проявляется в отождествлении индивидом себя с определенной группой или социумом через интегративное правопонимание, неразрывно связан с познавательной, конотативной, аксиологической, деятельностной, экзистенциальной сферами личности и выражается в правомерном поведении. Охарактеризованы компоненты правовой идентификации: познавательный, аксиологический, конотативный (оценка, результатом которой является эмоциональный опыт), деятельностный (практический), экзистенциальный. Установлены следующие ключевые закономерности правовой идентификации. Во-первых, правовая идентификация и ее завершенность зависит от индивидуальных особенностей личности, таких как: правосознание и самосознание правовые знания; правовое мышление; правовые навыки и умения; ценностная правовая ориентация. Во-вторых, правовая идентификация предполагает внутреннее согласие с основами интегративного правопонимания. В-третьих, на правовую идентификацию влияют внешние факторы, в частности: правовой порядок и стабильность в государстве, соответствие задекларированных прав с возможностью их использования, правовой культурой общества и тому подобное. В-четвертых, процесс развития правовой идентификации предусматривает самоидентификацию. В-пятых, правовая

идентификация протекает через сознательное и бессознательное в человеке, рациональное и иррациональное. Формирование правовой идентичности происходит как на осознанных правовых фактах, решениях, выводах, так и на априорно неосознаваемых явлениях (правовой интуиции, эмоциональном опыте и т.д.).

Исследованы такие основные этапы правовой идентификации: 1) правовое познание и его результаты (правовые знания и опыт); 2) правовое мышление, включая критический анализ, оценку права и его результат – понимание права; 3) правовая интернализация и формирование ценностной правовой ориентации; 4) самоконтроль поведения с помощью правовой свободы; 5) правовая социализация через правовую коммуникацию и правовое воспитание; 6) правовое самоопределение и инкультурация, которая проявляется в социально-активной деятельности и правовом поведении.

Ключевые слова: идентичность, правовая идентичность, правопонимание, правовое познание, правовое мышление, правовые знания, понимание права, правовая инкультурация, правовое поведение.

ANNOTATION

Hudym, L. Ya. Legal identity: the philosophical-legal dimension. –
– The qualification scientific work at the right of a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.12 – Philosophy of Law.
– Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, 2019.

The work is devoted to the philosophical and legal understanding of legal identity. It is proved that legal thinking is the fundamental foundation of legal identity. Man's determination of his place in legal reality depends on the dominant legal understanding in society, that is, on the practical type of legal thinking. The historical background of the emergence of legal identity through classical and post-classical legal thinking is outlined. As a result, the study of legal identity revealed that one should understand the law as formal equality, which is a degree of freedom and justice and the achievement of a synthesis between individual liberty and the public weal – this is the ideal object of legal identity. The study is based on post-classical methodology, which is characterized by plurality and includes such independent areas of research as follows: psychological concept (psychosocial and psychoanalytic approaches), hermeneutics, synergetics, phenomenology, philosophy of life, intuitivism, existentialism, etc.

The following definition of legal identity has been proposed: it is the result of the understanding by a legal personality of the belonging to society through communication on the basis of dominant judicial values and standards. The following principles of legal identity are studied: identification, dynamism, self-regulation, individualism, tolerance, consensus and solidarity, humanism, respect, responsibility, freedom, equality, self-control.

It was determined the difference found between legal identity and other concepts that are often considered synonymous in literature, namely: political

identity, civilizational identity, national identity, civilian identity, legal status, legal consciousness, legal mind. It was determined the difference found between legal identity and other concepts that are often considered synonymous in literature, namely: political identity, civilizational identity, national identity, civilian identity, legal status, legal consciousness, legal mind. It was determined the difference found between legal identity and other concepts that are often considered synonymous in literature, namely: political identity, civilizational identity, national identity, civilian identity, legal status, legal consciousness, legal mind. It is established that legal identification is a process that manifests itself in identifying an individual with a particular group or society through integrative legal thinking, is inextricably linked with cognitive, conservative, axiological, activity, existential spheres of personality and is expressed in legitimate behaviour. The components of legal identification characterized in this work: cognitive, axiological, conservative (evaluation, which results in emotional experience), activity (practical), existential. The following key features of legal identification are established. First, legal identification and its completeness depend on individual features of a person, such as legal awareness and self-awareness; legal knowledge; legal thinking; legal skills; value legal orientation. Secondly, legal identification provides for the internal agreement with the fundamentals of an integrative legal understanding. Thirdly, the external factors impact legal identification, in particular: legal order and stability in a state; compliance of the declared rights with the prospect of their application, the legal culture of society, etc. Fourthly, the process of development of legal identification involves self-identification. Fifthly, legal identification proceeds through the conscious and unconscious in man, rational and irrational. The formation of legal identity occurs both on conscious legal facts, decisions, conclusions, and on what a priori unconscious phenomena (legal intuition, emotional experience, etc.).

The following steps of legal identification were investigated: 1) legal cognition and its results: legal knowledge and experience; 2) legal thinking, including critical analysis, assessment of the law and its results – understanding of the law; 3) legal internalization and the development of value legal orientation; 4) self-control of behaviour through legal volition; 5) legal socialization through legal communication and legal education; 6) legal self-determination and inculturation, which is manifested in social activity and legal behaviour.

Key words: *identity, legal identity, legal consciousness, legal cognition, legal thinking, legal knowledge, understanding of law, legal inculturation, legal behaviour.*

Підписано до друку __.07.2019. Зам. № __
Обсяг 0,9 друк. арк. формат 60x90/16. Наклад – 100 прим.

Надруковано у ТОВ «Хмельницький ЦНТІ»
29000, м. Хмельницький, вул. Свободи, 36
Тел. : (0382) 65-50-96